

Ego și alteritate în narațiunile despre migrația la muncă

Analiza narațiunilor despre migrația la muncă nu este lipsită de primejdii, având în vedere lipsa unei bibliografii prea consistente și mai ales faptul că privește un fenomen aflat în plină desfășurare, care nu și-a încheiat istoria și al cărui punct final nu este încă predictibil. O astfel de temă este pusă sub semnul avangardei și de aceea nu se bucură încă de o abordare pe scară largă.

Cu toate că este un domeniu nou, puțin explorat, intrat foarte recent în domeniul de interes al cercetătorului, un gen hibrid, a dobândit deja un specific destul de bine conturat în narațiuni, prin toposurile recurente, motive, teme, dar și la nivel structural.

Una dintre coordonatele fundamentale ale narațiunilor despre migrația la muncă este modul în care se conturează imaginea străinătății și respectiv a sinelui.

Perceperea străinului și a străinătății, la nivelul unei comunități, este de cele mai multe ori construită empiric, pe baza unor concepții mai vechi privind necunoscutul (straniu, neprietenos, chiar ostil, dar capabil să ofere oportunități dintre cele mai avantajoase pentru împlinirea unor deziderate). Imaginea străinătății se formează întotdeauna printr-o raportare egocentrică. *La noi, aici, în țară* se află în opoziție cu *acolo, la ei, dincolo, afară* indiferent în care parte se înclină balanța aprecierii pozitive.

Odată cu stabilirea unor contacte cu străinătatea se conturează, pe baza împărtășirii experiențelor acumulate de cei care au plecat și au revenit în țară, o *imagine* a străinului și a străinătății, care se deosebește de cea construită pornind de la date empirice. Odată ce au văzut cu ochii lor *cum e afară* percepția se relativizează pentru că depinde în cea mai mare măsură de succesul sau dimpotrivă insuccesul deplasării în străinătate.

Străinătatea este necesară, dar adesea deziluzionantă. Căci iată ce povestesc cei care au văzut-o: “Altul a fost în Spania întâi în Malaga, apoi a plecat în Barcelona. Însă nu i-a plăcut. Când a ajuns el, a văzut o clădire în renovare. Străzile erau înguste – 3 metri toată strada, mașinile erau una lângă alta, gunoi. A fost și în Madrid, unde i s-a părut mai frumos, dar Gruitul e „belea”, iar în Câmpulung e „sotto”. În Barcelona, aproape de centru, e mizerie, „pute ca dracu”, numai coșuri de gunoi, haine, DVD-uri, mobilă, televizoare stricate, frigider...”¹

În acest discurs apar de fapt două străinătăți: pe de o parte una mai apropiată, orașul Câmpulung și cartierul cel mai nordic al său, Gruitul, iar pe de altă parte o străinătate mai îndepărtată, Spania. Pe prima a cunoscut-o bine, pe cea de-a doua până la momentul plecării și-o putea doar imagina. Ideea de belșug, de abundență pe care mentalul românesc o are despre Occident nu corespunde cu imaginea reală care i s-a înfățișat și care i

se pare mai sumbră decât cea românească. De aici provine decepția majoră care domină discursul și deconstrucția mitului străinătății.

Imaginea alterității se constituie ca element central al întregii narațiuni. Ea se conținează treptat, se îmbogățește și reprezintă una dintre formele de interpretare cele mai eficiente ale povestirilor despre migrația la muncă.

Un exemplu destul de concludent ni-l oferă narațiunea culeasă de la Evelin Marin (26 de ani, județul Prahova).

„Un prieten a fost plecat [în Spania], s-a întors înapoi și a zis că mă ia și pe mine. A venit pe la mine, lucram, aveam bani atunci, făceam bani acolo... Și hai, că te iau cu mine, că facem mai mulți bani.

- Du-te, mă că nu te cred, io am mai mulți bani ca tine... așa mai departe...

M-a corupt până la urmă. Am zis că plec. A plecat el ... și trebuia să mă sune, să-mi spună, la vreo săptămână să mă duc și eu. Nu m-a sunat. Îl sun eu.

- Ce dracu faci, mă? Mă mai iei sau nu?

- Bă, că deocamdată n-am găsit de muncă da? vino-ncoace că găsim noi ... stai și tu în pădure, în cort ...

Mă durea capul când am auzit.

- Acolo mă duci tu pe mine? ...acolo mă ducea el pe mine... să mă mănânce ... și cu străini ... nu știu ce nații mai erau de stăteau acolo...

La întrebarea:

- El până atunci tot în cort stătuse? Răspunsul oferit este:

- Păi, tu crezi că el spune? El zice c-a avut apartament acolo, că stătea cu prietenul lui, că stătea la ăla în apartament ... cu ăla și cu sor-sa. Da? nu știu acum dacă-i adevărat sau ... El a stat mult acolo și nici n-a venit cu bani, la cât a stat trebuia să fie plin de bani. I-a trimis sor-sa bani din Italia de-a venit acasă că el n-avea de unde să-i scoată.”²

Centrul acestei narațiuni îl reprezintă, în opinia mea, fraza „Du-te mă, că eu am mai mulți bani ca tine!” restul discursului fiind subordonat acestei afirmații. Prima frază ne introduce în centrul conflictului, care până în acest moment pare să fie plecarea la muncă în Spania. Elementul care anunță că adevăratul centru al discursului nu este migrația la muncă ci averea este, repetarea redundantă a cuvântului *bani*, și mai ales autoaprecierea „aveam bani atunci”, prin care suntem avertizați că plecarea la muncă nu se justifică.

Oscilația între a pleca și a rămâne gravitează tot în jurul banilor: „facem mai mulți bani acolo” versus „io am mai mulți bani ca tine”. Prin sintagma din urmă naratorul se pune într-o lumină pozitivă evidențiindu-și calitățile, între care cea mai importantă intuiția.

Fraza următoare „M-a corupt până la urmă” îi zdruncină prestigiul câștigat prin din enunțul anterior. Aceasta este partea întâmplării cea mai realist prezentată, pe care o vom descoperi în narațiune.

Este recognoscibilă aici tehnica dublei ipostaze pozitiv\nnegativ, folosită cu scopul de a-și spori credibilitatea în fața auditoriului și de a se evidenția pe sine ca judecător pertinent al situațiilor limită, judecată care îi permite depășirea obstacolelor, ieșirea din criză.

Elementul pe care naratorul dorește să ne facă să credem că ar reprezenta motivul renunțării la deplasare sunt condițiile dificile și lipsa unui loc de muncă asigurat: „încă n-am găsit de muncă” și respectiv „stai și tu în pădure, în cort”. În ultima frază a discursului avem însă o posibilă cheie de interpretare a structurii narative duale: „nici n-a venit cu bani”, așezată la final ca un *quod era demonstrandum* al bune sale deliberări.

Această narațiune este oarecum atipică pentru că deși tratează migrația la muncă și regăsim în ea elemente recurente în aceste povestiri (cum ar fi imaginea străinătății) ea se organizează în jurul altui centru: concepția de viață a naratorului conjugată imaginea sinelui. Modificarea sistemului de valori produce modificări tematice ale narațiunii. Problema banilor acaparează întregul inventar tematic și se postulează ca motor al tuturor acțiunilor umane.

În această narațiune imaginea sinelui domină discursul și nu se bazează pe paralelismul cu alte reprezentări. De reținut este faptul că naratorul nu a părăsit țara și după cum susține nici nu-și mai dorește. Atunci când contactul cu alteritatea se produce modul de reprezentare se schimbă.

„Nu știi... Mie în Turcia nu mi-a plăcut... Am trecut printr-un parc noaptea... dacă nu țipau româncele acolo... ce se întâmpla, nu știu, era întuneric. Era ceva așa... nu puteai să ieși noaptea în Turcia, în comparație cu Spania. E o diferență mare. Sau să te sui într-o mașină la...”

Imaginea celuilalt servește uneori ca antimodel, este o imagine demonizată sau caricaturizată. Referindu-se la soțul de origine turcă al unei vecine, informatoarea cita un exemplu de *comportament definitiv* al acestuia. Turcul este întrebat :

” Păi de ce nu mănânci [carne de porc]? „Nu, nu mănânc carne de porc, că la noi e o religie, nu știu ce, nu știu cum.” Răspunsul primit nu este mulțumitor și cere lămuriri: „Păi de care mănânci?” „De oaie, oaie, berbec.”, pentru că nici acum nu înțelege alege varianta caricaturizării: „Bă, păi da’ porc poți să fii și tu, mă, dacă nu mănânci de porc. De ce nu mănânci de porc?” turcul nu poate spune decât: „Nu, nu, io nu porc.”³

Asemănarea între reprezentarea străinului din folclorul românesc tradițional și aceasta se poate evidenția luând în discuție un fragment din Chira Chiralina:

D-un arap buzat,
Negru șî ciudat,
Cu solzâ dă crap,
Traș pă după cap,
Cu solzî dă știucă,
Traș pă după bucă,
Cu păru-mpâclat,
Cu mustaț de rac,
Parcă ieste-un drac!
Când te uiți la dânsu,
Nu-ț poți ține râsu,
Mai cu seamă plânsu.”⁴

Atitudinea față de străin este similară în cele două texte, conflictul fiind generat de

aceeași factori – imposibilitatea înțelegerii formelor religioase ce-l caracterizează pe acesta.

Chiar și atunci când străinul este integrat în familie conflictele și contradicțiile nu încetează să apară. Discrepanța dintre el și noi rămâne prezentă, naratoarea considerând-o imposibil de depășit.

“El (soțul de origine olandeză al surorii naratoarei) știe românește perfect. Prima oară când a cunoscut-o pe soră-mea s-a dus și a luat lecții de română, acolo. Perfect știe! Zice: „Tata, ce faci cu cățelul? Cum îl cheamă?”; „Leul. Îl pun în lanț” ;„Ca pe ban?”; „Bine, îi zicem Euro” L-a adus pe cățel aici, la magazin, da’ cățelu’ nu l-a ascultat și i-a zis „Român prost ce ești!” M-am simțit așa prost! că n-asculta cățelul de comenzi! Suntem văzuți ca niște handicapați și furăcioși, da’ niciodată n-a zis așa; da’ a văzut și el că e greu!”⁵

Unul dintre toposurile care revin aproape obsedant la nivelul discursului este cel al românilor ca nație inferioară. Mereu este plasată ca o reflecție a străinului dar la care majoritatea românilor plecați la muncă în străinătate subscriu. Pentru că în exemplul citat mai sus, străinul este parte integrantă a familiei, el nu este făcut responsabil de această reflecție ci ea este doar intuită de informatoare. De fapt rareori este pusă în gura unui personaj; de fapt ea este, în esență, concepția pe care eul crede că o are străinul despre el.

În paralel cu imaginea alterității și cu reflexia imaginii sinelui în alteritate se construiește, la nivelul discursului și o imagine independentă a sinelui.

Situat, în general, în centrul povestirii, naratorul apelează la o serie de mijloace pentru a se reprezenta. Fie recursul la modele deja cunoscute auditoriului, recognoscibile, fie dimpotrivă, plasarea în spectacular, în atipic, mizând pe un public dornic de senzational.

Nu putem aborda tema ego-ului fără a face referire la relațiile în care acesta există și funcționează. Relații care dirijează, de cele mai multe ori, și structura actanțială a narațiunilor.

Privit în ansamblul relațiilor în care este angajat individul, prima și cea mai importantă coordonată care trebuie analizată este sistemul relațiilor de rudenie, pe care le angajează individul în raport cu familia, atât ca sistem social, cât mai ales ca sistem cultural. Familia reprezintă un organism central în societatea tradițională, în jurul căreia se organizează aproape întreaga cultură tradițională. O sumă importantă de elemente o leagă de migrația la muncă și deci, au relevanță în analiza narațiunilor care au ca subiect acest fenomen.

Ca sistem social, relațiile de rudenie sunt cele care reglementează numeroase aspecte ale migrației, începând cu luarea hotărârii de a pleca și terminând cu reîntoarcerea în țară sau, după caz, reunirea familiei în țara de adopție. De cele mai multe ori constituirea unei familii este mobilul central al migrării. Lipsa resurselor financiare în țară, a unei locuințe face aproape imposibilă (din perspectiva lor) întemeierea unei familii, fapt ce îi determină pe tineri să plece la muncă în străinătate. Odată plecați, de fapt odată angajați, ei încearcă să favorizeze venirea în străinătate a altor membri ai familiei (frați, veri etc.), sau a cunoștințelor (în general membri ai grupului de vârstă, care au în țară un statut similar cu al lor). Acest fapt este resimțit ca o datorie, ca o formă de întrajutorare. Astfel

se ajunge la construirea, dincolo de graniță, a unei comunități foarte puternice pentru că relațiile care îi leagă sunt cele familiale și cele specifice formelor de întraajutorare, ambele caracteristice organizării din societatea tradițională românească. Constituirea unui grup de indivizi legați între ei prin relațiile mai sus amintite este garanția succesului: “Acolo să ai un frate, ceva ... să te ajuți cu el, că altfel nu răzbești”⁶.

Migrația la muncă nu reprezintă întotdeauna un factor de destabilizare a relațiilor familiale ci poate acționa invers, ca element de coeziune a grupului. Acest lucru se realizează cel mai adesea prin constituirea unui centru de referință, care poate fi fratele mai mare, sau primul plecat, tatăl, sau chiar mama. În jurul acestui centru se organizează existența familiei în țară (pentru că este principalul furnizor de venit), dar și a grupului care pleacă la muncă și care se coagulează în jurul aceluiași personaj, pentru că are experiență, relații, poate chiar stabilitate materială și legală.

Comunitățile de țigani au nutrit întotdeauna un sentiment foarte puternic al apartenenței la grupul social, și mai ales la cel familial. Indiferent de vârstă, statut marital sau de distanța care îi separă, continuă să acționeze ca grup, ceea ce nu este totdeauna valabil pentru alte grupuri etnice. Așa este situația unui muzicant din Bughea de Jos, județul Argeș, care până la vârsta de 31 de ani și-a pus întreaga activitate profesională și spirituală în seama tatălui. A studiat vioara, deși nu i-a plăcut, urmează cursurile Școlii de muzică de la Târgoviște, l-a urmat pe tatăl său la Paris, unde au rotunjit împreună cu ceilalți frați veniturile familiei. Familia și mai cu seamă tatăl reprezintă centrul al lumii sale și se constituie la nivel mental ca model.

Cu cât relațiile de familie au o importanță mai mare pentru un individ cu atât reflexia lor în text este mai pregnantă, mergând până la a dicta structura narativă a discursului.

În acest caz, **relațiile de rudenie dictează asupra modelului structural al narațiunii**, dictând naratorului necesitatea trecerii dinspre un discurs auctorial spre unul actorial.

Presiunea modelului patern este atât de mare încât nici atunci când acesta nu figurează propriu-zis în istorie, fiul nu-și asumă rolul de narator auctorial, subordonându-și acțiunile unui element exterior și anume experiența tatălui.

Ca sistem cultural, familia a reprezentat dintotdeauna un element de bază al identității. Când un individ nu era integrat într-un grup familial întreaga lui existență socială era pusă sub semnul întrebării.

Plecarea la muncă într-o țară străină pentru o perioadă nedefinită de timp îl plasează pe individ în afara comunității în principal pentru că trebuie să se adapteze la un alt stil de viață impus de adoptarea unui nou statut, și anume acela al imigrantului ilegal (de cele mai multe ori), și pentru că nu mai ia parte la frământările comunității sale.

În străinătate el dobândește un statut incert, labil, nesigur și mai ales periculos. Poate fi asemuit *pribeagului*, ca “emblemă prin excelență a dezordinii sociale”⁷.

Statutul său incert este datorat mai ales renunțării la valorile comunității din care provine și asumării altora. Acestea din urmă au două surse: pe de o parte aparțin lumii noi în care a pătruns, pe de altă parte individul însuși își impune o schimbare de valori pentru că “acolo trebuie să te descurci cum poți ... ce mai, ... faci de toate”⁸, după cum

mărturisea un informator.

“Convertirea pribeagului presupune o recuperare a celui înstrăinat prin redescoperirea propriei lumi, prin restabilirea relațiilor întrerupte cu neamul, cu datinile, cu sensul existenței umane, rânduite prin formele unei civilizații”.⁹

Revenirea la *formele civilizației sale* nu se produce în mod natural la întoarcerea în țară a celui plecat la muncă pentru că asumarea experienței se face treptat, și mai ales prin impunerea unei formule de uitare.

Prin povestire se creează o punte între cele două forme de viață pe care individul le alternează, punând în legătură eul (unic și interior) cu evenimentele pe care le trăiește (exterioare și diverse).

De asemenea readaptarea la viața din țară nu se face unidirecțional ci bidirecțional, pentru că datorită amplitudinii pe care fenomenul migrației a cunoscut-o societatea își modifică, la rândul ei, valorile, învățând să accepte dublul statut al imigranților. Să le ierte greșelile, manifestând simpatie față de ei, pentru că “Banii a schimbat lumea! Cum spunea o informatoare : Bătrânii s-au dus. Tineretul nu știe nimic. S-a schimbat radical. S-a schimbat din cauza banilor, din cauza neajunsurilor. S-a schimbat mult.”¹⁰... Deci li se poate imputa doar lipsa de cunoștințe și nu negarea normelor de conduită.

Am determinat pe baza analizei narațiunilor culese cel puțin patru imagini ale ego-ului și ale alterității, străinul în viziunea celui plecat la muncă, străinul „domesticit”, atunci când acesta ajunge parte a microgrupului social al naratorului, imaginea lui ego și imaginea pe care acesta deduce că alteritatea o posedă despre sine.

În studierea relației dintre ego și alteritate trebuie să operăm cu instrumentele mai multor ramuri de studiu ale etnologiei: analiza textului folcloric, imagologie și mitologie și ale sociologiei pe de altă parte. Conjugarea atâtor discipline sau subdiscipline este riscantă, dar în aceeași măsură extrem de productivă pentru că numai așa putem spera în conturarea unei imagini panoramice, nu îndrăznim să-i spunem complete asupra temei.

Rezumat

Lucrarea tratează problema migrației la muncă dintr-o perspectivă imagologică încercând să surprindă modul în care se formează imaginea sinelui în raport cu imaginea alterității la nivelul discursului. În funcție de contextul genetic al fiecărei narațiuni heteroimaginea (imaginea celui alt) diferă. Succesul sau insuccesul sunt premise de valorizare a celui alt. În aceeași măsură eul se autoreprezintă pozitiv sau negativ în funcție de modul în care naratorul se raportează la străin. Adesea discursul migranților conține o a patra imagine: cea pe care naratorul o intuiește în mentalul străinilor. Adesea aceste reprezentări de imagine, cu toate că sunt născute dintr-o conjunctură nouă, se suprapun peste imagini consacrate în folclorul tradițional. Din analiza acestor imagini rezultă mentalitatea unui grup din ce în ce mai mare de persoane, a căror influență crește uluitor.

Abstract

The article investigates the issue of the migration for work from an imagological perspective, trying to explain the way the image of the self and the image of the alterity are formed and relate

one to another at discursive level. Depending on the genetic context of each narrative, the heteroimage (the image of the other) has different characteristics. Success or failure are premises of appreciating the others. The self is selfrepresenting positively or negatively, depending on the way the narrator interacts with the „stranger”. Often the discourse of the migrants contains a fourth image, that the narrator guesses in the mentality of the strangers. Often, these image representations, although sprung out of new context, resemble consecrated images in the traditional folklore. The analysis of such images outlines the mental features of a group which is more and more influent in Romanian traditional communities.

Note

1 Interviu cu Laurențiu Șerban, comuna Bughea de Jos, județul Argeș, august 2005

2 Evelin Marin, 26 ani, septembrie 2005

3 interviu cu Maria Udrea, comuna Bughea de Jos, județul Argeș, august 2005

4 *Chera* în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, Texte alese din colecții inedite, Cuvânt înainte de Tudor Arghezi, Editura pentru literatură, 1967, pag 504

5 Interviu cu Monica Enache, comuna Bughea de Jos, județul Argeș

6 Interviu cu Lucian Giurescu, comuna Boișoara, Județul Vâlcea, august 2004

7 Angelescu, Silviu: *Mitul și literatura*, Editura Univers, București, 1999, pag. 93

8 Interviu cu Marcel Petria, Comuna Boișoara, Județul Vâlcea, noiembrie 2004

9 Angelescu, Silviu: *Mitul și literatura*, Editura Univers, București, 1999, pag. 93

10 Maria Udrea, comuna Bughea de Jos, Județul Argeș, august 2005